GREEN
EUROPEAN
JOURNAL

„Nebudete nám tu kopat!“ Dlouhá bitva o srbské lithium pokračuje

Article by Predrag Momčilović
December 11, 2024

Dva roky poté, co byly po protestech veřejnosti odloženy, jsou plány na těžbu srbského lithia zpět na stole. Německo a Evropská unie nechávají vládě Aleksandara Vučiće projít narůstající autoritářství, jen aby se k vzácnému kovu dostaly.

Před dvěma lety se zdálo, že příběh těžby lithia v Srbsku je u konce. 20. ledna 2022 vydala tehdejší srbská premiérka Ana Brnabićová prohlášení, v němž sdělovala, že „územní rozhodnutí pro těžbu v rámci projektu Jadar bylo zrušeno, žádná smlouva nebyla podepsána“, a dále: „Splnili jsme všechny požadavky ekologických protestů a ukončili působení společnosti Rio Tinto v Srbské republice.“ Klid však trval jen do léta 2024, kdy se lithium vrátilo do veřejné debaty jako nechtěný bumerang. A možnost těžby lithia je najednou zpátky na stole.

Neklid pod povrchem

Přípravy na těžbu lithia v Srbsku se dostaly na první stránky novin v roce 2020, kdy obyvatelé západosrbské obce Loznica a ekologické organizace začaly upozorňovat na zamýšlený projekt těžby britské nadnárodní společnosti Rio Tinto v uvedené lokalitě. Kontroverzní plány korporace byly sice v roce 2022 oficiálně zastaveny, místní obyvatelé však opakovaně varovali, že Rio Tinto i přes ztrátu povolení k práci stále vykupuje pozemky a provádí přípravné práce.

Společnost dokonce sponzoruje sportovní kluby a kulturní akce v místech poblíž plánovaného projektu budoucího důlního díla. Pod povrchem tak probublává neklid: vše působí tak, že projekt je pozastaven pouze dočasně.

Ekologičtí aktivisté a některé jim nakloněné politické strany požadovaly, aby byla těžba lithiových a bórových rud v loznické místní části Gornje Nedeljice zakázána zákonem, a obyvatelé tak byli chráněni trvale. Před všeobecnými volbami v dubnu 2022 však politici pravicové Srbské pokrokové strany (SNS), která v zemi vládne již deset let, danou otázku zametli pod koberec.

Poté, co SNS získala parlamentní většinu, byl Aleksandar Vučić znovu zvolen prezidentem. Autoritativní vláda strany, která v zemi panuje kombinací nacionalistické mobilizace a neoliberální hospodářské politiky, se zdála být upevněna.

Do parlamentu však poprvé vstoupili také zástupci Zelených, kteří na institucionální úrovni upozorňovali mimo jiné právě na problematiku těžby lithia a vznášeli v parlamentu otázky a požadavky, na něž se jim často nedostávalo žádné odpovědi. Vučić trval na tom, že rozhodnutím proti těžbě byla promarněna velká příležitost k rozvoji, zatímco Brnabićová tvrdila, že Srbsko by muselo nadnárodní společnosti Rio Tinto za úplné zrušení projektu platit vysoké kompenzace.

Mimořádné volby a protesty

Na jaře roku 2023 pak srbský společensko-politický vývoj náhle nabral prudký spád. V rozmezí jediného dne se udály dvě masové střelby, při nichž bylo zabito devatenáct dětí a mladých lidí a osmnáct dalších

bylo zraněno. Tragické události otřásly celou zemí a vyvolaly masové protesty, které výrazně narušily každodenní provoz země a vedly k předčasným parlamentním volbám. Ty se konaly současně s volbami do bělehradského městského zastupitelstva a některými dalšími komunálními a regionálními volbami.

V prosincových předčasných volbách kandidovala proevropská opozice společně pod heslem „Srbsko proti násilí“. A dosáhla nejlepšího výsledku opoziční koalice od roku 2012. V čele kandidátní listiny stál Radomir Lazović, spolupředseda Fronty zelené levice (ZLF). Volby poznamenala také bezprecedentní obvinění z falšování hlasů, což vyústilo v nové protesty a boj na všech úrovních za zpochybnění výsledků voleb.

Významnou roli při odhalování volebních podvodů v Bělehradě i na celostátní úrovni sehrály evropské strany zelených a sociálních demokratů. Následná politická nestabilita trvala až do opakování bělehradských voleb spolu s řádnými komunálními volbami na začátku června 2024.

Výsledek opakovaných voleb ovšem poznamenalo roztříštění opozice: část volby bojkotovala a vedla kampaň proti opozici, která se jich rozhodla zúčastnit. To vedlo k horším výsledkům a opětovnému vítězství SNS.

Po volbách se otázka těžby lithia znovu vynořila. Podle údajů Úřadu pro sociální výzkum (BIRODI), který monitoruje média, byla těžba lithia v květnu 2024 v celostátním vysílání zmíněna pouze sedmatřicetkrát. V červnu už to bylo 330 zmínek, a v červenci dokonce 1045 zmínek.

Ve většině případů se přitom těžba lithia propagovala, přestože veřejné mínění se i nadále drželo v nadpoloviční většině proti těžbě. Státní úředníci působili ve vysílání jako PR agenti, kteří hlasitě propagovali údajná pozitiva těžby lithia v Srbsku.

Postoj vlády vyvolal pobouření veřejnosti. V létě se po celém Srbsku rozšířila řada převážně zdola organizovaných protestů. Výzva k akci se zvedla v Loznici, městě nejblíže plánovanému dolu, a poté se rozšířila do téměř všech měst v Srbsku, až vyvrcholila v Bělehradě, kde se v polovině srpna, během vlny veder na vrcholu prázdnin, sešly desetitisíce lidí.

Heslo protestů i celého hnutí, Nećeš kopati („nebudete nám tu kopat!“), se stalo všeobecně rozšířeným. Skandování bylo slyšet v parlamentu, na sportovních akcích, koncertech a dalších masových shromážděních.

Současně se společnost Rio Tinto začala stále častěji objevovat ve veřejném prostoru. Mediálně reagovala na aktivisty, začala si najímat lobbisty a získávat podporu z řad vládnoucích politických stran. Že se projekt těžby lithia vrátil v plné síle, se ukázalo v červenci 2024, kdy Ústavní soud zrušil rozhodnutí srbské vlády o zastavení projektu Jadar s tím, že „není v souladu s ústavou a zákony“.

Po tomto rozhodnutí vznesla poslankyně parlamentu a spolupředsedkyně ZLF Biljana Đorđevićová veřejně dotaz: „Je bývalá premiérka Ana Brnabićová pouze nekompetentní, když vypracovala protiústavní nařízení o ukončení projektu Jadar, a vystavila tak stát možné žalobě, nebo je pouze zkorumpovanou lobbistkou společnosti Rio Tinto?“

Truchlivá úloha německých Zelených a Evropské unie

Dne 19. července 2024, jen několik dní po rozhodnutí Ústavního soudu, navštívila Bělehrad delegace z Německa a Evropské komise: kancléř Olaf Scholz, státní tajemnice pro hospodářství a ochranu klimatu a poslankyně Bundestagu za Zelené Franziska Brantnerová, místopředseda Evropské komise

pro energetickou unii Maroš Sefčovič a němečtí průmyslníci. Při jejich letní návštěvě se podepsalo memorandum o porozumění, kterým se zahajuje „strategické partnerství mezi Srbskou republikou a Evropskou unií v oblasti kritických surovin pro udržitelnost, bateriových hodnotových řetězců a elektrických vozidel“.

Jinými slovy, srbské zásoby lithia mají sloužit německému automobilovému průmyslu. Dané rozhodnutí zapadá do celkového směřování Evropské unie, vyznačeného Evropským aktem o kritických surovinách, jehož cílem je zkrátit dodavatelské a zpracovatelské řetězce materiálů, jako je lithium, pro „bezuhlíkový“ průmysl.

Zdá se, že jakýkoli dřívější zájem evropských zemí o udržení srbské demokracie, svobody médií, právního státu nebo o vztahy Srbska s Kosovem a dalšími sousedními zeměmi byl obětován na oltář přístupu k lithiu. Přestože se od poslední návštěvy německé kancléřky v Srbsku změnila vládnoucí koalice, cíle zůstávají stejné. Scholz chce stejné lithium, které chtěla na předchozí oficiální návštěvě v Srbsku už i Angela Merkelová, a stejně jako ona je ochoten kvůli tomu legitimizovat srbský autoritářský režim.

Na společné tiskové konferenci mluvili prezident Vučić s Franziskou Brantnerovou o společných zárukách pro ochranu životního prostředí. Tato konstruktivní spolupráce je však ve skutečnosti pokusem přenést odpovědnost za jakékoliv případné škody na životním prostředí na Německo, zejména na německé Zelené.

Vučić sice dobře ví, že pouze srbský stát má v kompetenci rozhodnutí, zda bude projekt splňovat nejvyšší ekologické standardy, ale přesto se rozhodl odpovědnosti zbavit. Vučićův tón vysílá jasný signál: německé zelené sice nemá rád, ale považuje je za rozumné, na rozdíl od domácích zelených, kteří se staví proti tak „skvělému“ projektu. Jeho strategie posiluje jeho vlastní postavení a zároveň se snaží podkopat místní zelené hnutí.

Namísto podpory Srbů, kteří jsou většinou proti těžbě lithia, což dokládají i masové protesty a blokády, zaujala Brantnerová a německá strana Zelených opačný postoj. Nechtějí nechat občany Srbska si otázku lithia rozhodnout doma, bez vnějšího tlaku.

Naopak zarputile prosazují těžbu lithia s cílem dekarbonizace vlastního automobilového průmyslu. Zdá se, že geopolitika opět vítězí nad ideály. A prioritou německé politické elity — včetně Zelených — je zabezpečit srbské lithium před tím, než se k němu dostane Čína nebo Rusko.

Jak to formuluje sama Brantnerová: „Nejde o to, ‚zda se projekt uskuteční‘, ale ‚zda bude projekt realizován s evropskými partnery nebo s Číňany‘. Nemyslím si, že by čínsko-srbské partnerství bylo lepší pro demokracii, životní prostředí nebo místní obyvatelstvo.“ Přehlíží přitom, že v Srbsku dnes právní stát ani demokracie v pravém slova smyslu neexistují, a rozhodnutí o těžbě lithia v zájmu její země by tak v zemi bylo vynuceno násilím.

Srbští občané, kteří se staví proti těžbě lithia, v důsledku vnímají německou Stranu zelených jako zhoubnou sílu, která jim chce uškodit. Obávají se, že se Srbsko stane další „obětovanou zónou“ ve jménu „zelené transformace“ Evropské unie.

Pokud bude tento tlak pokračovat, vyvstává otázka, jak dlouho bude Srbsku a levicovým či liberálním politickým silám v něm trvat, než se z něj vzpamatují. Podpora vstupu do Evropské unie bude pravděpodobně dále klesat, přestože už teď je nejnižší ze všech zemí, které o vstupu do EU jednají nebo o něm uvažují.

Srbské nacionalistické narativy, které dávají tlak Evropské unie na těžbu lithia na roveň „krádeži“ Kosova a údajnému ohrožení srbské části Bosny, Republiky srbské, cizími mocnostmi, budou nadále sílit. Zdá se, že Scholzova a Brantnerové návštěva Vučićovi a pravicové opozici, kterou má prezident dnes již rovněž do značné míry pod kontrolou, jen prospěje.

Už tak slabá srbská levice se ocitá ve stále horší pozici, když musí vysvětlovat, jak může vystupovat proti těžbě lithia a zároveň podporovat vstup do Evropské unie, přestože právě ta stojí za neetickým nátlakem na zahájení těžby. ZLF, která se chystá ke vstupu do Evropské strany zelených (EGP), podniká různé mezinárodní aktivity, aby srbským občanům ukázala, že evropská politika není ani homogenní, ani monolitní.

Proti plánované těžbě lithia v Srbsku vystupuje mnoho stran, organizací i jednotlivců. EGP je první celoevropskou stranou, která vydala prohlášení, v němž se jasně staví proti tomuto projektu. Chorvatská levicová strana zelených Možemo podporuje srbské občany v jejich boji a podporuje regionální spolupráci navzdory nacionalismu převažujícímu v obou zemích.

Místním aktivistům se dostává také podpory od odborníků, politiků a příbuzných hnutí ze zemí od Portugalska po Gruzii. Mezinárodní spolupráce se jeví jako nezbytnost, má-li hnutí proti plánům ohrožujícím životního prostředí uspět. Model rozvoje, který pod zeleným nátěrem přináší jen další vlnu drancování zdrojů a neoimperialismu, se musí změnit.

Co bude dál?

Spojené opoziční strany v srbském parlamentu společně předložily návrh na změnu horního zákona, který by zavedl dlouhodobý zákaz průzkumu a těžby lithia a bórové rudy v celé zemi. Tento návrh představuje další pokus zabránit projektu těžby lithia v západním Srbsku institucionálními prostředky.

Zatímco opoziční poslanci poukazují na ekologická, ekonomická, sociální a další rizika, vládnoucí strana tvrdí, že takové změny by „zničily srbský těžební průmysl“, přestože v Srbsku v současné době žádné aktivní doly na bór ani lithium nejsou. Argumentují také, že tento návrh by zničil hospodářský růst, protože Srbsko by muselo platit společnosti Rio Tinto kompenzace. Vina se často shazuje na opozici, která tuto společnost do Srbska na počátku roku 2000 přivedla, přestože mnozí současní poslanci v té době chodili do školy nebo teprve začínali studovat.

Místo politického dialogu SNS vyzývá, aby věc rozhodovali odborníci. Místní ze západního Srbska, aktivisté a politici, kteří se staví proti projektu, však zdůrazňují, že čas na analýzy již vypršel: že na hloubkové posouzení projektu apelovali léta, zatímco představitelé korporace i vlády se odpovědnosti vyhýbali.

Po čtyřdenní parlamentní debatě v říjnu 2024, která nakonec vyvrcholila tajným hlasováním namísto veřejného jmenovitého hlasování, byl návrh na zákaz průzkumu a těžby lithia a boru zamítnut: 128 hlasů proti, 84 pro. Očekává se, že vládnoucí strana bude nyní s pomocí svých médií a institucí pracovat na kontrole reputačních škod a rozmělňování a protahování debaty do ztracena.

Základní taktikou je nyní tvrdit, že do případné výstavby dolu zbývá ještě čas. Prohlašuje se, že rozhodovat by měli výhradně odborníci, a současně se diskreditují odborné hlasy vystupující proti projektu.

Zatímco instituce selhávají, místní obyvatelé, aktivisté a další aktéři proti těžbě postupně připravují další protiakce. Plány na nové protesty a blokády jsou ohlašovány navzdory stále represivnější kontrole

ze strany státu: jen v létě bylo předvedeno k výslechu nebo zatčeno více než čtyřicet aktivistů, kteří se podíleli na výzvách k odporu proti těžbě.

Zdá se tak, že „téma lithium“ bude srbskou společností hýbat i v nadcházejícím období. Kromě toho, že se mu podařilo sjednotit poměrně nesourodou aktivistickou a politickou scénu v zemi, mohlo by také podnítit hlubší debatu o tom, v jaké společnosti chtějí Srbové žít, jaké jsou jejich skutečné potřeby a jak by mělo vypadat spravedlivé a udržitelné uspořádání energetiky i společnosti.

Predrag Momčilović is a researcher, journalist, and political activist based in Belgrade. He currently serves as executive director of the Center for Green Politics, a green think tank organisation based in Belgrade. He is pursuing a PhD at the Faculty of Geography in Belgrade, with a focus on political ecology, degrowth, and urban mobility. His research and advocacy cover topics such as resource limitations, the social dimensions of climate change, food production, air quality, and just energy transition. Predrag is also an active member of the energy cooperative Elektropionir and the Zajedničko platform, which promotes the theory and practice of the commons.

Published December 11, 2024
Article in Czech
Translation available in English
Published in the *Green European Journal*
Downloaded from https://www.greeneuropeanjournal.eu/nebudete-nam-tu-kopat-dlouha-bitva-o-srbske-lithium-pokracuje/

The Green European Journal offers analysis on current affairs, political ecology and the struggle for an alternative Europe. In print and online, the journal works to create an inclusive, multilingual and independent media space.
Sign up to the newsletter to receive our monthly Editor's Picks.